

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich tom III

Dariusz Magier
(Akademia Podlaska)

System nomenklaturowy partii komunistycznej

Кадры решают всё.
J. Stalin, 1935

Pokonany przeciwnik Józefa Stalina w wyścigu do władzy nad sowiecką Rosją, Lew Trocki, zauważył trafnie, że Stalinowskie hasło przytoczone w powyższym motcie doskonale charakteryzuje naturę społeczeństwa sowieckiego¹. Na szczególną rolę biurokracji w systemie komunistycznym zwracali uwagę zarówno uczestnicy wydarzeń historycznych jak i badacze². Z sowiecką biurokracją ściśle związane jest pojęcie nomenklatury – komunistycznej elity obejmującej osoby piastujące stanowiska wymagające rekomendacji partii. Stanowiła ona monopolistyczny ośrodek decyzyjny, wewnątrznie zhierarchizowany, zgodnie z ideą tzw. *centralizmu demokratycznego*, poczynając od kadry stołecznej, poprzez prowincjonalne, aż po kierownictwa lokalne. Grupa ta faktycznie monopolizowała władzę społeczno-polityczno-ekonomiczną, nie podlegała oddolnej kontroli i posiadała liczne przywileje, które wynikały z jej pozycji w strukturze systemu.

Formalnie nomenklatura stanowiła wykaz stanowisk kierowniczych w państwie, pozostających w kompetencji decyzyjnej instancji partyjnych. Nie była ona wymysłem bolszewików, stanowiła komunistyczne wynaturzenie i tak rozrosłej ponad miarę rosyjskiej biurokracji i systemu *czynownictwa*. Mimo, że rewolucyoniści

¹ Zob. L. Trocki, *Zdradzona Rewolucja – co to jest ZSRR i dokąd zmierza?*, Warszawa 1991.

² Poza Trockim (zob. np.: L. Trocki, *Państwo radzieckie a kwestia termidora i bonapartyzmu*, Warszawa 2001; tenże, *Rewolucja niemiecka a stalinowska biurokracja*, Wrocław 1989; tenże, *Zdradzona rewolucja...*, dz. cyt.), do pierwszej grupy zaliczyć można także samego przywódcę rewolucji bolszewickiej Władimira Lenina (zob. np. W. Lenin, *Połnoje sobranie soczinienij*, t. 55, Moskwa 1958-1965). Naukowo problem biurokracji w systemie sowieckim podejmowali m.in.: Richard Pipes (*Rewolucja rosyjska*, Warszawa 2006; tenże, *Rosja bolszewików*, wyd. Magnum, Warszawa, bez daty wydania; tenże, *Car bolszewików*, „Wprost”, nr 1179 z 10 VII 2005), Warren H. Carrol (*Narodziny i upadek rewolucji komunistycznej*, wyd. Wektory, bez miejsca i daty wydania), Włodzimierz Marciniak (*Maszyny władzy*, „Frona”, nr 42, 2007, s. 64-77) oraz wyżej podpisany (D. Magier, *W poszukiwaniu źródeł komunistycznej biurokracji*, „Cywilizacja”, nr 23, Lublin 2007, s. 99-103).

nie zamierzali kopiować carskich wzorców – zauważył Richard Pipes³ – po odrzuceniu demokracji pozostał im tylko wzorzec rządzenia, do którego przywykli za czasów Rosji carskiej. Od klasycznej biurokracji będzie odróżniać komunistyczną nomenklaturę przede wszystkim proces decyzyjny, jej struktura wewnętrzna oraz profesjonalizm elementów systemu. Podczas gdy w biurokracji polecenia zawsze płyną z góry w dół, zgodnie z hierarchią władzy, nomenklatura sama podejmuje decyzje. Brak jej również czytelnej, usystematyzowanej hierarchii, w której istnieją jasne zasady awansu oraz podstawowej w klasycznym systemie biurokratycznym zależności pomiędzy wykształceniem a zajmowanym stanowiskiem. Łukasz Szul za Michailem Wosleńskim⁴ wskazuje trzy etapy formowania się sowieckiej nomenklatury: 1) powstanie zdeklasowanej kasty zawodowych rewolucjonistów, 2) przejście przez nich władzy w Rosji, 3) odsunięcie od władzy starych bolszewików przez Stalina i zastąpienie ich powołanymi sobie „biurokratami”, za którymi przemawiały nie czyny rewolucyjne z czasów wojny domowej, lecz „cechy polityczne”. W ten sposób za datę ustanowienia nomenklatury badacz przyjmuje 11 czerwca 1923 r., kiedy to Biuro Organizacyjne KC WKP(b) przyjęło ustawę *O naznaczeniach*⁵. Wkrótce pojawiły się tzw. „listy” – przepisy określające sposób wyodrębniania zamkniętego kręgu warstwy decyzyjnej w ZSRR. Początkowo były to dwie „listy”: pierwsza określała stanowiska, na które kandydatów mianowało Biuro Polityczne KC, druga – spis stanowisk, na które wystarczyło mianowanie za zgodą Działu Kadr KC. O obsadzeniu stanowisk nie mieszczących się w pierwszych dwóch „listach” decydowały wewnętrzne „listy” resortu, do którego należała dana instytucja⁶.

„Listy”, które pojawiły się w latach dwudziestych XX w. w ZSRR, stanowią praworzec komunistycznej nomenklatury kadr. Jej głównym projektantem był Stalin, wykorzystujący ten system do samodzielnego decydowania o awansach i degradacji osób piastujących funkcje w aparacie partyjnym, co pozwalało na panowanie nad wszystkimi elementami zbiurokratyzowanego państwa i zyskało mu miano „towarzysza Kartotekowa”⁷. System nomenklaturowy stanowił główną spuściznę stalinowską, która bez większych zmian funkcjonowała do końca istnienia Związku Sowieckiego. Nomenklatura stała się zamkniętą kastą koncentrującą w swoim ręku pełnię władzy, co skłoni Richarda Pipesa do porównania jej z carską dziedziczną szlachtą służebną⁸, Milovan Đilas określi ją mianem „nowej klasy panującej”⁹, zaś

³ R. Pipes, *Car bolszewików...*, dz. cyt.

⁴ M. Wosleński, *Nomenklatura. Uprzywilejowani w ZSRR*, Warszawa 1983 (wydawnictwo bezdebitowe).

⁵ Ł. Szul, *Historia ZSRR – Nomenklatura radziecka*,

http://www.rosjapl/info/rosja/historia/nomenklatura_radziecka.php (17 IV 2009).

⁶ Tamże.

⁷ M. Wosleński, dz. cyt., s. 30.

⁸ R. Pipes, *Car bolszewików...*, dz. cyt. Faktycznie stanowiska zajmowane przez członków nomenklatury nie mogły być dziedziczne, jednakże przynależność do tej kasty z czasem rzeczywiście nabrała dziedzicznego charakteru.

⁹ M. Đilas, *Nowa klasa wyzyskiwaczy. Analiza systemu komunistycznego*, Paryż 1957. Wg Đilasa, aparat partii komunistycznej przerodził się w klasę panującą – biurokratów monopolizujących władzę i wszystkie

Michaił Wosleński klasą „administratorów” komunistycznej pasożytniczej biurokracji, która tworzy państwo w państwie – Nomenklaturę¹⁰, czyli państwo-biuro z własnym prawem, kulturą, modą¹¹.

Polityka kadrowa była jednym z głównych instrumentów sprawowania władzy również w krajach satelickich ZSRR. Antoni Dudek zwraca uwagę, że „możliwość swobodnego przyznawania i odbierania ważniejszych stanowisk we wszystkich instytucjach państwowych, a także w większości istniejących organizacji społecznych, stanowiła doskonały środek wymuszania posłuszeństwa bez konieczności uciekania się do użycia środków przymusu”¹². W Polsce od momentu osadzenia przez armię sowiecką zrębów namiestniczych rządów prosowieckich w 1944 r., rozpoczęła się dominacja komunistów we wszystkich sferach życia państwa. Formalna zasada, że nominacja na określone stanowisko wymaga zgody odpowiedniej instancji partii komunistycznej, zaczęła obowiązywać najpierw na najważniejszym odcinku sowietyzacji kraju – w aparacie bezpieczeństwa¹³. Po spełnieniu zadania pacyfikacji podziemia antykomunistycznego oraz opozycji politycznej w latach 1944-1947, od momentu powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w grudniu 1948 r. sprawdzony wzorzec postanowiono zastosować ściśle w pozostałych sferach życia państwa. Na początku 1949 r. Sekretariat KC PZPR opracował *Nomenklaturę kadr KC*: pierwszą instrukcję nomenklaturową – wykaz kilkuset stanowisk, których objęcie wymagało formalnej zgody partii komunistycznej¹⁴. Bolesław Bierut uzasadnił ten krok w swoim referacie wygłoszonym podczas IV plenum KC w dniach 8-10 maja 1950 r., podkreślając, że partia komunistyczna „musi mieć w szeregu ważnych spraw kadrowych i personalnych prawo ostatecznej decyzji”¹⁵. Toteż jeszcze w tym samym

dobry poprzez ich nacjonalizację, wprowadzających dyktaturę sprawowaną przy pomocy terroru i dyktatu ideologicznego.

¹⁰ M. Wosleński, dz. cyt., s. 15-16, 104-106 i 168-171.

¹¹ „Wchodzimy do pokoju: biurko, na lewo telefon na kwadratowym stoliku, nieopodal kasa ogniotrwała, książki w oszklonej bibliotece. W biurze kierownika działu znajdziemy nieduży osobny stół z dwoma krzesłami dla interesantów. Natomiast w biurze kierownika wydziału stoi duży stół konferencyjny, obok zaś mieści się niewielki przedpokój, w którym urzęduje sekretarka. Sekretarz KC rozporządza znacznie większym przedpokojem, w którym króluje należący do nomenklatury urzędnik, noszący tytuł «Sekretarza Sekretarza KC KPZR»! Obok zamknięte biuro pomocnika szefa. Z tyłu, za ogromnym gabinetem Sekretarza KC znajduje się sala wypoczynkowa. Na ścianie portrety: Lenina i aktualnego pierwszego sekretarza. (...) Nie ryzykuje się tu stylu zbyt nowoczesnego, wymyślono coś specjalnego: «quasi-nowoczesny styl biurowy». (...) Oto i on: siedzi przy swoim biurku, ubrany dobrze, ale nie przesadnie nowocześnie, starannie ogolony i uczesany – też bez przesadnej nowocześnieści. Nic z anarchistycznej niedbałości, nic z burżuazyjnego dandyzmu, wszystko «quasi-nowoczesno-biurowe». Dawniej (...) nosił się w stylu «przedstawiciel proletariatu». Był wtedy ostentacyjnie zaniedbany, grubawy i energiczny. Później przekształcił się w milczącą surową bryłę. Teraz jest to «swój chłop». Styl jest odmienny, ale to co ukryte, zawsze oznacza to samo: rozkaz” – tamże, s. 42-43.

¹² A. Dudek, *Funkcjonowanie systemu nomenklatury kadr PZPR na szczeblu wojewódzkim (1948-1980)*. Przykład Krakowa, [w:] *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 99.

¹³ A. Paczkowski, *System nomenklatury kadr w Polsce (1950-1970)*, Warszawa 2000, s. 16.

¹⁴ A. Garlicki, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993, s. 109-114. Zob. Aneks nr 1.

¹⁵ Tamże, s. 108.

miesiącu Sekretariat Biura Organizacyjnego KC zatwierdził *Nomenklaturę spraw personalnych załatwianych przez KW i KP*, która zapoczątkowywała proces zdominowania życia społecznego przez partię komunistyczną w terenie. Dudek zauważy, że „ustanowienie sformalizowanego systemu nomenklatury, który – mimo okresowych ograniczeń – przetrwał w Polsce do 1989 r., stanowiło jeden z najistotniejszych sygnałów stabilizacji ustroju komunistycznego”¹⁶.

Swobodne przeprowadzanie zmian personalnych we wszystkich instytucjach państwowych, radach narodowych¹⁷, a także w większości istniejących organizacji społecznych, dość szybko znalazło uznanie we wszystkich szczeblach aparatu partyjnego za nieograniczoną właściwie możliwość kreowania rzeczywistości. Wkrótce na różnych szczeblach struktury partyjnej, nie wykluczając komitetów zakładowych i podstawowych organizacji partyjnych, dało się zaobserwować zjawisko dążenia do objęcia możliwie największej liczby stanowisk własną nomenklaturą, a przynajmniej próby wpływania na decyzje kadrowe na terenie własnej działalności, co niekiedy spotykało się z dezaprobatą instancji nadrzędnych¹⁸.

Próbą uporządkowania spraw nomenklatury kadr partii komunistycznej była uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie dalszego doskonalenia polityki kadrowej i podnoszenia poziomu pracy kadr kierowniczych z października 1972 ze zmianami wprowadzonymi postanowieniem Sekretariatu KC PZPR z dnia 11 marca 1977 r. Jej owocem były *Wytyczne Biura Politycznego w sprawie nomenklatury kadr instancji partyjnych wraz z wykazem stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG, KZ*, wydane w formie broszury w kwietniu 1977 r.¹⁹ Stwierdzano w niej, że „nomenklatura kadr kierowniczych, jest (...) dla instancji partyjnych jednym z podstawowych instrumentów, gwarantujących powoływanie na stanowiska kierownicze ludzi ideowych, wysoko kwalifikowanych, działających zgodnie z interesami społeczno-politycznymi i gospodarczymi kraju i realizującymi na powierzonym odcinku linię polityczną i społeczno-gospodarczy program partii”²⁰.

Prawo decydowania o obsadzie stanowisk zastrzeżonych nomenklaturą otrzymały:

w Komitecie Centralnym:

- Biuro Polityczne,

¹⁶ A. Dudek, *Funkcjonowanie systemu...*, dz. cyt., s. 100.

¹⁷ Regulamin zespołów radnych partii komunistycznej przewidywał, że „Polska Zjednoczona Partia Robotnicza sprawuje kierowniczą rolę wobec rad narodowych oraz ich organów, głównie poprzez działalność członków i kandydatów partii, będących jej radnymi” – Broszura pt. *Ramowy regulamin zespołu radnych członków PZPR, KC PZPR*, Warszawa, styczeń 1983, s. 3, zob. np. Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim (dalej: APL O/R), Komitet Miejsko-Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Radzynie Podlaskim, sygn. 160, s. 138-151.

¹⁸ A. Dudek, *Funkcjonowanie systemu...*, dz. cyt., s. 100-101.

¹⁹ Broszura pt. *Wytyczne Biura Politycznego w sprawie nomenklatury kadr instancji partyjnych wraz z wykazem stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG, KZ*, Warszawa kwiecień 1977, zob. np. APL O/R, Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Radzynie Podlaskim, sygn. 121, s. 136-176.

²⁰ *Wytyczne...*, s. 3.

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- Sekretariat,
- Sekretarze,
- kierownicy wydziałów (co najmniej 2 kierowników wydziałów, w tym kierownik Wydziału Kadr),

w komitetach wojewódzkich:

- egzekutywy,
- sekretariaty,
- sekretarze KW (co najmniej 2 sekretarzy),

w komitetach miejskich, dzielnicowych, miejsko-gminnych i gminnych:

- egzekutywy,

w komitetach zakładowych:

- egzekutywy²¹.

Ustalenie szczegółowych zakresów kompetencji w podejmowaniu decyzji personalnych przez poszczególne instancje pozostawiono w KC w gestii Biura Politycznego, a w komitetach wojewódzkich – egzekutywy. Instancje partyjne każdego szczebla zostały uprawnione do podejmowania decyzji personalnych będących w zakresie ich nomenklatury, przy czym instancje wyższe, zgodnie z zasadą *centralizmu demokratycznego*, otrzymały prawo „kierowania kadr na stanowiska objęte nomenklaturą niższych instancji, a także anulowania niesłusznych lub nietrafionych decyzji personalnych”²². Charakterystyczne jest jednak, że centrala partyjna nigdy nie określiła w sposób zdecydowany zamkniętej liczby i zakresu stanowisk podlegających nomenklaturze niższych instancji, pozostawiając tą kwestię otwartą w postaci nakreślenia jedynie schematu własnej nomenklatury i sformułowania ogólnych wskazań dla niższych szczebli²³.

Aby nie wprowadzać chaosu i sporów w organizacji partii, ustalono, że stanowiska jednej instytucji mogły być objęte nomenklaturą tylko jednej instancji partyjnej. Nie dotyczyło to *aparatu* partii komunistycznej, pracowników organów administracji państwowej, milicji, sądów, prokuratury i wyższych uczelni. W tych przypadkach instancje wyższego szczebla partii, które uprawnione były do podejmowania decyzji o obsadzie stanowisk w tych instytucjach, miały konsultować zmiany z kierownictwem odpowiedniej instancji partyjnej.

Podstawę do ustalenia zakresu nomenklatury stanowił ramowy wykaz stanowisk załączonych do *Wytocznych...* (zob. Aneks nr 1). W oparciu o nie, poszczególne instancje partyjne miały ustalić szczegółowy wykaz stanowisk kierowniczych w jednostkach organizacyjnych funkcjonujących na swoim terenie²⁴. W odniesieniu do instytucji (zwykle przedsiębiorstw) międzywojewódzkich o obsadzie kierowników decydować miał KC lub powoływano ich po uprzedniej konsultacji z odpowiednimi

²¹ Tamże, s. 3–4.

²² Tamże, s. 4.

²³ A. Dudek, *Funkcjonowanie systemu...*, dz. cyt., s. 101.

²⁴ Zob. np. system nomenklaturowy funkcjonujący na terenie woj. białkopodlaskiego: Aneks nr 2.

KW. Jednakże zastrzeżono, że nawet przy obsadzie stanowisk nie objętych nomenklaturą, decyzje kierowników instytucji państwowych i gospodarczych przy zmianach „na ważniejszych z tych stanowisk powinny być konsultowane z kierowniczym aparatem odpowiedniej instancji partyjnej”²⁵.

Nomenklatura obejmowała stanowiska, które obsadzane były w drodze wyboru, mianowania lub powołania. Kandydaci na stanowiska partyjne zajmowane w drodze wyborów rekomendowani byli przez odpowiednią instancję partyjną. Dotyczyło to także stanowisk kierowniczych obsadzanych w drodze wyborów w radach narodowych, związkach zawodowych, organizacjach młodzieżowych, samorządach spółdzielczych, organizacjach społecznych itp. Przy czym członkowie partii komunistycznej mieli obowiązek popierania kandydatów rekomendowanych przez organizację partyjną. Zatwierdzanie kandydatów odbywało się na wniosek kierownika jednostki nadrzędnej, jednak inicjatywa powołania lub odwołania mogła wypłynąć również ze strony odpowiedniej instancji partii komunistycznej lub wydziałów KC²⁶.

Jedynym ograniczeniem (choć w realiach *centralizmu demokratycznego* – bardzo iluzorycznym) instancji partyjnej w obsadzie stanowisk objętych własną nomenklaturą był obowiązek zasięgnięcia opinii egzekutywy podstawowej organizacji partyjnej lub instancji partyjnej z terenu miejsca pracy kandydata.

Tryb załatwiania wniosków personalnych zależny był od instancji partyjnej. W KC jednostki organizacyjne miały konsultować zmiany personalne z wydziałami merytorycznymi Komitetu, a następnie złożyć odpowiedni wniosek wraz z pełną dokumentacją do Wydziału Kadr. Tam prowadzony był rejestr wszystkich wniosków w sprawach personalnych, które wpływały do KC. Po rozpatrzeniu sprawy podejmowana była decyzja, o której informowano wnioskodawcę. Jeśli podejmowano decyzję odnośnie podmiotu funkcjonującego na terenie kilku województw – o decyzji informowano zainteresowane komitety wojewódzkie²⁷.

W komitetach wojewódzkich zmiany personalne musiały być konsultowane z właściwymi merytorycznie wydziałami, następnie formułowano wniosek, który wraz z pełną dokumentacją składany był w wydziale (referacie) kadr. Prowadzono tu, analogicznie do KC, rejestry wniosków personalnych wpływających do KW. O podjętej decyzji informowano wnioskodawców²⁸.

W komitetach miejskich i dzielnicowych wnioski kierownictwa właściwych jednostek nadrzędnych kierowano do I sekretarza, który następnie przedstawiał je egzekutywie do zatwierdzenia i o decyzji informował wnioskodawcę.

W komitetach miejskich, miejsko-gminnych i zakładowych decyzje w sprawach personalnych podejmowały egzekutywy w oparciu o dokumentację osobową przedkładaną przez wnioskodawców. Po podjęciu decyzji dokumentację zwracano.

²⁵ *Wytłuczne...*, s. 5-6.

²⁶ Tamże, s. 6.

²⁷ Tamże, s. 7.

²⁸ Tamże, s. 7-8.

Komitety zachowywały jedynie zatwierdzony wniosek, w oparciu o który zakładały lub uzupełniały kartę stanowiskową. O podjętej decyzji wnioskodawca informowany był przez I sekretarza komitetu²⁹.

Każdorazowo na instancjach podejmujących decyzje personalne w zakresie własnej nomenklatury spoczywał obowiązek przeprowadzania rozmów z osobami zatwierdzanymi bądź odwoływanymi ze stanowiska³⁰. Z sekretarzami komitetów wojewódzkich, wojewodami, ministrami, wiceministrami i osobami ze stanowisk równorzędnych rozmowę przeprowadzać mieli członkowie Sekretariatu KC. Pozostała kadra kierownicza objęta nomenklaturą KC odbywała „rozmowy kwalifikacyjne” z kierownikami wydziałów lub ich zastępcami. Organizacje (instancje) wojewódzkie, miejskie, dzielnicowe, gminne, zakładowe ustalały własny tryb przeprowadzania rozmów z kadrą kierowniczą na swoim terenie, „odpowiednio do rodzaju i wagi pełnionych funkcji”³¹. Podkreślano, że osobom, które przez wiele lat pracowały na stanowiskach kierowniczych, a „ze względu na wiek, stan zdrowia, przechodzą na rentę lub na mniej odpowiedzialną funkcję, należy wyrażać uznanie i dawać publicznie wyraz położonym przez niego zasługom”³². Ten komunistyczny *savoir vivre*, potwierdzały także społeczne spostrzeżenia, wedle których ludzie, którzy nie sprawdziли się jako kierownicy jednych jednostek, przerzucani byli na „inny odcinek frontu” socjalistycznego życia społeczno-gospodarczego (tzw. „kopniak w górę”).

Swojej nomenklatury kadr nie posiadały podstawowe organizacje partyjne, z wyjątkiem organizacji znajdujących się w gestii KC. Przewidziano dla nich natomiast dokonywanie systematycznych ocen polityki kadrowej w jednostkach organizacyjnych, przy których funkcjonują, składanie propozycji obsady stanowisk kierowniczych przez „ludzi zdolnych, wyróżniających się w pracy, posiadających wysoki autorytet wśród załogi” oraz domaganie się odwoływania osób nieodpowiednich³³.

O zmniejszeniu lub rozszerzeniu stanowisk objętych nomenklaturą decydował Sekretariat KC. Zasady prowadzenia ewidencji kadrowej w instancjach partyjnych regulowała Instrukcja Sekretariatu KC z 25 stycznia 1974, ze zmianami wprowadzonymi w marcu 1977 roku.

Elementem, który legitymizować miał system nomenklaturowy oraz świadczyć o przejściu na kolejny etap w dążeniu do urzeczywistnienia ustroju komunistycznego, było umieszczenie w 1976 r. w Konstytucji PRL zapisu o kierowniczej roli PZPR w Polsce, co oznaczać miało, że zajmuje ona szczególne miejsce w społeczeństwie, jest „jego politycznym kierownikiem i ideowym przewodnikiem”³⁴. Jako przesłanki owej kierowniczej roli wskazywano: awangardowość partii w realizowaniu celów klasowych i narodowych klasy robotniczej (*dyktatura proletariatu*), zdolność do

²⁹ Tamże, s. 8.

³⁰ Tamże, s. 8-9.

³¹ Tamże, s. 9.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 9-10.

³⁴ J. Pawłowicz, J. A. Gołębiowski, A. Kurz, *Podstawy ideologii i polityki PZPR*, Warszawa 1976, s. 325.

skupienia w swoich szeregach „ludzi przodujących w swoich środowiskach” oraz wewnętrzną jedność i sprawność działania społecznego³⁵. Jak zauważa Antoni Dudek, właśnie w odniesieniu do pozyskiwania i kreowania owych przodujących w swoich środowiskach jednostek, system nomenklatury znacznie ułatwiał kształtowanie pożądanego modelu rekrutacji funkcjonariuszy aparatu partyjnego³⁶. Wszak wśród głównych form i metod urzeczywistniania kierowniczej roli partii komunistycznej wymieniano politykę kadrową, „zmierzającą do doboru aktywu zdolnego do wykonywania zadań różnego typu, kształtowanie tego aktywu i celowe wykorzystanie go według dobrego rozeznania jego możliwości”³⁷.

Biurokratycznym wytłumaczeniem kryzysu ekonomiczno-politycznego przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. było zaprzeczenie powyżej zarysowanemu ideałowi prawidłowej polityki kadrowej. Wydział Kadr KC w 1983 r. wskazywał na skazy w praktyce nomenklaturowej lat siedemdziesiątych:

Błędy wówczas popełniane nie tkwiły w samych założeniach, lecz wynikały z ich pomijania przy podejmowaniu decyzji personalnych, z ograniczenia bazy społecznej doboru kadr kierowniczych do dość wąskiej grupy ludzi, z doboru nie zawsze kompetentnych i odpowiednich na dane stanowisko³⁸.

Miało to spowodować niekontrolowany napływ do partii komunistycznej osób przypadkowych, wiążących „z legitymacją PZPR nadzieję na osobistą karierę i przywileje” (faktem jest, że w latach 1971-1980 liczebność partii wzrosła o 74%). W ujęciu biurokracji komunistycznej, osłabiło to klasowo-awangardowy charakter organizacji, co spowodowało jej podatność na „oddziaływanie obcych prądów ideologicznych”³⁹, zaś „słuszny nurt partyjnej krytyki był często zagłuszany przez hałaśliwą propagandę sił wrogich partii, które wykorzystując atmosferę społecznego niezadowolenia, podważały zaufanie do całej kadry (...)”⁴⁰.

Problem ten podjęto na IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR w dniach 14-20 lipca 1981 r. Komitet Centralny uchwałą zjazdową zobowiązany został do opracowania wniosków dotyczących polityki kadrowej w państwie. Jej afektem stały się *Główne*

³⁵ Tamże, s. 326.

³⁶ Zob. A. Dudek, *Mechanizmy rekrutacji elity oraz kadr PZPR*, <http://www.omp.org.pl/index.php?module=subjects&func=viewpage&pageid=342> (22 V 2009).

³⁷ J. Duraczyński i in., *Wybrane zagadnienia ideologii i polityki. Tom I*, Warszawa 1974, s. 91. W uchwale VI zjazdu partii komunistycznej wskazywano: „Praca z kadrą kierowniczą oraz polityka kadrowa wpływa w poważnej mierze na skuteczność i sposoby realizacji generalnej linii partii, a w szerokiej opinii społecznej stanowi istotny czynnik, ważący na autorytecie partii i zaufaniu do władzy ludowej”, *O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Uchwała VI Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Warszawa 1971, s. 74.

³⁸ Broszura pt. *Informacja Wydziału Kadr KC PZPR o zasadach polityki kadrowej partii i państwa z lipca 1983 roku* (Warszawa, lipiec 1983), zob. np. APL O/R, KW, sygn. 886.

³⁹ *Podstawy wiedzy o PZPR*, red. B. Kowalewska, E. Mulicka, Warszawa 1989, s. 230.

⁴⁰ *Informacja Wydziału Kadr...*, dz. cyt., s. 1-2.

założenia polityki karowej PZPR przyjęte przez XIII plenum KC 15 października 1983 r.⁴¹ i skorelowane z nową ustawą o pracownikach urzędów państwowych⁴².

Polityka obsadzania stanowisk miała zostać zreformowana bez naruszania głównej idei systemu nomenklaturowego. Co więcej, powtórzono po raz kolejny, że przewodnia rola partii komunistycznej w społeczeństwie predestynuje ją do kreowania polityki kadrowej. Podkreślono, że

polityka kadrowa jest funkcją partii rządzącej, stanowi jeden z podstawowych atrybutów władzy. Dla każdej partii, a dla partii marksistowsko-leninowskiej szczególnie, ma ona znaczenie zasadnicze. (...) Partia realizuje politykę w państwie poprzez swych członków (...) działających w organach administracji państwowej, organizacjach społeczno-politycznych, w gospodarce i spółdzielczości⁴³.

Trzonem tej polityki miało być wprowadzenie jednolitej polityki kadrowej na wszystkich szczeblach. Poza tym otwarcie funkcji kierowniczych dla młodych, co – jak oceniano – mogło rozładować napięcia społeczne. *Głównymi założeniami polityki kadrowej PZPR* instancje partyjne zobowiązane zostały do pewnego pluralizmu w obsadzaniu funkcji kierowniczych (tzw. „*duch IX Zjazdu*”), który ograniczał się w zasadzie do partii satelickich (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Demokratyczne). Co prawda, wspomniano o włączeniu do nomenklatury również osób bezpartyjnych (miało to legitymizować władzę komunistów), jednak ten krok obwarowany został wymogiem wprowadzenia stałej oceny kadr oraz tworzenia rezerw kadrowych i ustawicznego ich doskonalenia. Odtąd rezerwa kadrowa stanowić miała główne źródło naboru kandydatów na stanowiska kierownicze⁴⁴.

Wszystkie instancje partii komunistycznej zobowiązane zostały do tworzenia i „doskonalenia” grup kadr rezerwowych na wszystkie stanowiska kierownicze. Miała to być baza otwarta, z możliwością dokonywania zmian ilościowych. Włączanie na listę rezerwy kadrowej następowało na skutek oceny postawy danej osoby, wyników pracy oraz perspektyw – bez precyzowania konkretnego stanowiska, do którego kandydat był przygotowywany. Wielkość rezerwy kadrowej zależna była od ilości odpowiednich kandydatów predysponowanych do objęcia stanowisk kierowniczych. Zalecano umieszczać w rezerwie kadrowej ludzi młodych, zaangażowanych w działalność społeczno-polityczną, zwłaszcza w organizacjach młodzieżowych. Osoby zaliczane do rezerwy kadrowej otrzymywały zadania, które miały sprzyjać ich rozwojowi w pożądanym przez partię kierunku i podnoszeniu potrzebnych kwalifikacji. Prawo typowania kandydatów do rezerwy kadrowej posiadała: kadra kierownicza

⁴¹ Broszura pt. *Główne założenia polityki kadrowej PZPR (przyjęte na XIII Plenum KC PZPR, Warszawa, październik 1983*, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 403, s. 6-20.

⁴² Dz. U. 1982 nr 31 poz. 214.

⁴³ *Informacja Wydziału Kadr...*, s. 1.

⁴⁴ Tamże, s. 5.

resortów i przedsiębiorstw, instancje i organizacje partyjne, organizacje młodzieżowe, społeczno-polityczne, związkowe, administracja terytorialna. Decyzje ostateczne podejmowały:

- w instancjach partyjnych – sekretariat KC, egzekutywy;
- w administracji państwowej – kierownictwo z udziałem podstawowych organizacji partyjnych;
- w jednostkach organizacyjnych – kierownictwo z udziałem podstawowych organizacji partyjnych.

Zalecano monitorowanie procesu powoływania na stanowiska kierownicze przez organy administracji państwowej i gospodarczej, a zjawisko obsadzania tych posad osobami spoza rezerwy kadrowej miało być szczegółowo analizowane, jako sygnał niewłaściwego doboru kadr rezerwowych. Jako korzystne dla systemu rozwiązanie proponowano przepływ kadr między instancjami partyjnymi a organami państwowymi, gospodarczymi, organizacjami społeczno-politycznymi i związkowymi⁴⁵.

Podstawowymi kryteriami włączenia i wyłączenia z rezerwy kadrowej były: ocena postawy, kwalifikacji, umiejętności kształtowania stosunków międzyludzkich, zdolności organizatorskich i uzyskiwanych wyników pracy oraz perspektywy rozwoju. Na szczeblu centralnym rezerwa kadrowa pozostawała do dyspozycji Sekretariatu KC. Osobom z tej listy powierzane były stanowiska podlegające akceptacji KC, BP i Sekretariatu KC. Dopuszczalne było tworzenie „egalitarnej”, wspólnej listy rezerwy kadrowej instancji partyjnych, organów administracji państwowej i gospodarczej, spółdzielczej oraz samorządowej. Na szczeblu centralnym prawo do typowania kandydatów do rezerwy kadrowej mieli:

- sekretarze i kierownicy wydziałów KC;
- sekretariaty KW;
- kierownictwa resortów i instytucji centralnych;
- kierownictwa organizacji społeczno-politycznych.

Ewidencję osób zaliczanych do rezerwy kadrowej prowadził na tym poziomie Wydział Kadr KC. Wniosek o włączenie do rezerwy kadrowej musiał być zaopatrzony w odpowiednią dokumentację osobową wraz z aktualną opinią o wynikach pracy i postawie zainteresowanego. We wniosku proponowano również rodzaj przyszłej pracy, przy czym – o czym już wspomniano – nie należało podawać stanowiska służbowego, do którego kandydat był przygotowywany⁴⁶.

Uprawnienia do typowania do wojewódzkiej rezerwy kadrowej posiadali:

- sekretarze i kierownicy wydziałów KW;
- sekretarze instancji podstawowych;

⁴⁵ *Główne założenia...*, s. 8-10.

⁴⁶ Wytyczne Sekretariatu KC PZPR z listopada 1983 r. w sprawie tworzenia i wykorzystania rezerwy kadrowej, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 403, s. 46.

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- wojewodowie;
- kierownictwa organizacji społeczno-politycznych;
- kierownictwa przedsiębiorstw i instytucji⁴⁷.

Środkiem do typowania pracowników do rezerwy kadrowej były przeglądy kadrowe, które stały się zupełnie nowym instrumentem w polityce kadrowej partii komunistycznej. Stanowiły one systematyczną ocenę postaw, predyspozycji i efektywności pracy oraz zaangażowania w realizację programu partii komunistycznej kadr partyjnych, co miało warunkować optymalne ich wykorzystanie w poszczególnych ogniwach partii⁴⁸. Przeglądy kadrowe rozpoczęto w 1982 r. w aparacie centralnym, w organizacjach samorządowych i spółdzielczych, a także w niższych ogniwach aparatu. Efektem było wyłonienie rezerwy kadrowej na wyższe stanowiska. Ustalono okresowe, najlepiej coroczne, przeglądy kadrowe oraz oceny kadr (co cztery lata). Po raz pierwszy w takiej skali pojawili się w systemie nomenklatury komunistycznej ludzie młodzi⁴⁹.

Instancje partii, które posiadały prawo do podejmowania decyzji przy obsadzaniu stanowisk kierowniczych, zobowiązane zostały do sprawowania okresowych kontroli funkcjonowania systemu dokonywanych zmian oraz funkcji kontrolnych nad działalnością kierowników w gospodarce i administracji. Aby zapewnić realizację partyjnej polityki kadrowej, wysunięto projekt dokonywania okresowej oceny kadr we wszystkich instancjach partyjnych i na wszystkich szczeblach zarządzania. *Główne założenia...* stwierdzały, że

zasady polityki kadrowej wewnątrz partii powinny być wzorem dla całej polityki kadrowej w państwie. Powinny one umacniać awangardową rolę partii, jej klasowy charakter, wpływać na rozwój aktywu i zapewniać wybór najlepszych działaczy do władz partii⁵⁰.

A zatem od 1982 r. system komunistycznej nomenklatury kadr w Polsce składał się z czterech głównych elementów:

- a) przeglądy kadrowe, jako swoisty casting osób przydatnych dla komunistycznej władzy (każdy przegląd kadrowy związany był z możliwością włączania nowych osób na listę oraz usunięcia z niej tych, którzy nie rokowali przydatności dla systemu),
- b) rezerwa kadrowa, jako baza danych – gabinet cieni kadry kierowniczej,
- c) okresowe oceny kadr, jako instrument samodyscyplinujący osoby z własnych szeregów wizją weryfikacji,

⁴⁷ Tamże, s. 47.

⁴⁸ Wytyczne Sekretariatu KC z listopada 1983 r. w sprawie przeglądów kadrowych i opiniowania okresowego, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 403, s. 37-44.

⁴⁹ *Informacja Wydziału Kadr...*, s. 6.

⁵⁰ Tamże, s. 7.

- d) systematyczne szkolenia partyjne, czyli wychowywanie kadr dla swoich potrzeb.

W rozwiązaniach szczegółowych wskazywano na potrzebę:

- tworzenia priorytetów w kształceniu i awansie młodzieży robotniczej i chłopskiej,
- doskonalenia mechanizmów zagospodarowania kadr w fazie przejściowej ze szkoły do pracy,
- sprostania problemowi wykorzystania zdobytych kwalifikacji ludzi młodych oraz adaptacji społeczno-zawodowej oraz tworzenie różnorodnych dróg awansu zawodowego i finansowego,
- rozpoznania zapotrzebowania na kadry we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego,
- tworzenia optymalnych warunków systemu motywacyjnego,
- tworzenia przejściowych stanowisk w hierarchii awansu zawodowego,
- udzielania pomocy uzdolnionej kadrze w rozwiązywaniu problemów socjalno-bytowych⁵¹.

Po doświadczeniach lat 1980-1981 dużo większe znaczenie zaczęto przywiązywać do jakości kadry kierowniczej. Poza ogólną odpowiedzialnością za sprawne funkcjonowanie systemu, wskazywano, że powinny cechować ją dodatkowo: „upór i konsekwencja w realizacji polityki państwa socjalistycznego”⁵². Jako sposoby oddziaływania na kadry kierownicze wskazywano: wpływ na obsadę stanowisk oraz nadzór nad dyscypliną i pionem ideowo-moralnym. Z kolei kryteria doboru stanowić miały walory ideowo-polityczne i etyczno-moralne, pod którym to sformułowaniem rozumiano pełną akceptację zasad ustrojowych i tzw. moralności socjalistycznej, sprawność organizatorską i kierowniczą oraz umiejętność kreowania właściwych stosunków międzyludzkich w swoim otoczeniu.

Szczególną wagę przywiązywano do doboru kadr w milicji, organach bezpieczeństwa, prokuratury, sądownictwa, służb zagranicznych, środków masowego przekazu, nauki, szkolnictwa, kultury, administracji państwowej oraz organach kontrolnych⁵³.

Obowiązkiem osób pozostających w rezerwie kadrowej, a także warunkiem utrzymania się w rezerwie, było samodoskonalenie. Mogło się ono odbywać poprzez

⁵¹ Tamże, s. 8-9.

⁵² *Główne założenia...*, s. 4. „Na kierowniczym stanowisku może pozostawać tylko ten, kto [...] należycie w pełnym zakresie wykonuje nakładane na niego zadania i obowiązki. Ludzie uzyskujący niezadowolające wyniki pracy lub których kwalifikacje okazały się niższe od wymaganych i nie sprawdzili się w praktycznym działaniu, bądź też wykazali niewłaściwą postawę polityczną lub moralną, powinni być niezwłocznie odwoływani z zajmowanych stanowisk, a o powodach decyzji informuje się odpowiednie instancje lub organizacje partyjne, które wystawiły im opinie rekomendujące”, tamże, s. 3.

⁵³ Tamże, s. 6: „Wobec tych kadr należy systematycznie podnosić wymagania ideowo-polityczne, etyczno-moralne i zawodowe, dbać o stały wzrost ich wiedzy i fachowości oraz operatywności działania”.

uzyskiwanie stopni naukowych, ukończenie studiów podyplomowych, studiów wyższych, uczelni partyjnej, partyjnego kursu specjalistycznego lub międzywojewódzkiej szkoły partyjnej. Obowiązek ułatwiania doskonalenia rezerwy kadrowej spoczywał na instancjach partii komunistycznej. Pracę z rezerwą kadrową organizowały wydziały (referaty) kadr przy udziale innych wydziałów KC i komitetów wojewódzkich⁵⁴.

W realiach rządów monopartii ciekawym zagadnieniem jawi się współpraca z „partiami sojusznymi” oraz przedsiębiorstwami w zakresie obsady stanowisk objętych nomenklaturą kadr. W szerszym stopniu problem zaistniał po IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR, kiedy to zaczęto wprowadzać pierwsze próby ogłaszania konkursów na stanowiska kierownicze, choć nie spotkały się one ze zrozumieniem członków partii⁵⁵.

Główne uzasadnienie współpracy partii komunistycznej ze swoimi satelitami ZSL i SD stanowić miała wspólnota celów – utrzymanie systemu stworzonego w 1944 r. Zagadnieniem tym zajmowała się Centralna Komisja Współdziałania PZPR, ZSL i SD oraz podobne komisje funkcjonujące na szczeblu wojewódzkim, miejskim i gminnym. Wedle polityki partii komunistycznej odnośnie systemu nomenklaturowego prowadzonej w latach osiemdziesiątych XX w. pod wpływem „ducha IX Zjazdu”, czołowe stanowiska w organach państwowych, przedstawicielskich i samorządowych miały być przedmiotem uzgodnień i konsultacji we wspomnianych wyżej komisjach współdziałania. Kandydatów na stanowiska powierzane w drodze wyborów mogły rekomendować instancje lub organizacje PZPR, ZSL i SD, organy państwowe, związki młodzieżowe oraz organizacje społeczno-polityczne, kobiece i zawodowe. Jeżeli przed wyborami komisja współdziałania dokonała uzgodnień co do kandydatów, członkowie poszczególnych partii uczestniczący w wyborach mieli obowiązek popierania rekomendowanych kandydatów. Kandydatów na stanowiska kierownicze, które obsadzane były w drodze mianowania, powoływał uprawniony do tego organ na wniosek kierownika danej jednostki organizacyjnej. Z inicjatywą powołania lub odwołania miała prawo wystąpić odpowiednia podstawowa organizacja PZPR, ZSL i SD. Jeśli inicjatywa powołania na stanowisko kierownicze wyszła równocześnie od dwóch lub trzech organizacji politycznych, należało rozstrzygnąć

⁵⁴ Wytyczne Sekretariatu KW z listopada 1983 r. w sprawie tworzenia i wykorzystania rezerwy kadrowej, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 403, s. 47; Główne założenia polityki kadrowej PZPR (przyjęte przez XIII Plenum KC PZPR), KC PZPR, Warszawa, październik 1983, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 403, s. 10).

⁵⁵ Współdziałanie organów założycielskich z instancjami partyjnymi przy odwoływaniu i powoływaniu na stanowiska kierownicze, „Zeszyty Polityki Kadrowej”, Nr 1 (Maj 1984), s. 7, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 891. W realiach systemu nomenklaturowego nie stanowiło to jednak zagrożenia dla monowładzy komunistów: „Odnotować należy, że w konkursach zwyciężają członkowie PZPR. Dotyczy to większości konkursów niezależnie od tego, czy organizatorom konkursu jest organ założycielski, czy samorząd pracowniczy. Jest bardzo przekonujący argument potwierdzający, że w szeregach PZPR znajdują się wysokokwalifikowani specjaliści, którzy mają predyspozycje do zajmowania wysokich stanowisk kierowniczych nie z tytułu przynależności partyjnej, jak to twierdzą przeciwnicy, ale swoje umiejętności potwierdzają w otwartej procedurze konkursowej w merytorycznej konfrontacji z innymi kandydatami” – tamże.

sprawę poprzez porozumienie się zainteresowanych. Warunkiem kandydowania było uzyskanie pozytywnych opinii macierzystych organizacji. Wnioski kadrowe wraz z całą dokumentacją należało składać w wydziałach kadr PZPR, ZSL i SD, które odpowiadały za dalsze ich opracowanie oraz przedstawienie sekretariatowi komisji współdziałania, a ta podejmowała decyzję. W przypadkach, gdy konsultacje międzypartyjne nie przynosiły rezultatów, sprawę przekazywano do rozstrzygnięcia komisji współdziałania bezpośrednio wyższego stopnia⁵⁶.

W sferze wspólnej polityki kadrowej PZPR – ZSL i SD znajdowały się następujące stanowiska kierownicze:

I. Na szczęblu centralnym:

1. marszałek, wicemarszałkowie, członkowie prezydium i przewodniczący komisji sejmowych;
2. przewodniczący, zastępcy przewodniczącego, sekretarz i członkowie Rady Państwa;
3. prezes, wiceprezesi Rady Ministrów i przewodniczący Komisji Planowania przy Radzie Ministrów;
4. prezes i wiceprezesi Najwyższej Izby Kontroli;
5. ministrowie i równorzędni;
6. I prezes i wiceprezesi Sądu Najwyższego;
7. Prokurator Generalny i zastępcy Prokuratora Generalnego PRL;
8. prezes i sekretarz naukowy PAN;
9. kandydaci na posłów do Sejmu PRL;
10. wojewodowie.

II. W województwach:

1. przewodniczący wojewódzkich zespołów poselskich;
2. przewodniczący i wiceprzewodniczący WRN, członkowie Prezydium WRN, przewodniczący komisji WRN;
3. wicewojewodowie;
4. przewodniczący rad narodowych stopnia podstawowego;
5. prezydenci miast i naczelnicy urzędów stopnia podstawowego;
6. prezesi wojewódzkich organów spółdzielczych.

Pozostałe stanowiska kierownicze miały stanowić przedmiot konsultacji właściwych instancji PZPR – ZSL i SD⁵⁷.

Odnosnie nomenklatury kadr w przedsiębiorstwach, zgodnie z ustawą o przedsiębiorstwach państwowych z 25 września 1981 r.⁵⁸, dyrektor przedsiębiorstwa

⁵⁶ Broszura pt. *Podstawowe zasady współdziałania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego w realizacji polityki kadrowej*, Warszawa, maj 1984, s. 3-8, zob. np. APL O/R, KW, sygn. 892.

⁵⁷ Tamże, s. 10.

⁵⁸ Dz. U. 1981, Nr 24, poz. 122.

państwowego był powoływany i odwoływany przez organ założycielski. Przed podjęciem decyzji musiały jednak nastąpić „konsultacje” organu założycielskiego z odpowiednią instancją partyjną, których celem było „przyjęcie jednolitego stanowiska”. Ze strony organu założycielskiego konsultacje przeprowadzał członek kierownictwa i przedstawiciel organu w komisji konkursowej. Ze strony partii – członkowie sekretariatu instancji lub pracownicy właściwych branżowo wydziałów oraz pracownik wydziału kadr. Przedmiotem konsultacji miała być ocena osoby powoływanej lub odwoływanej, ustalenie zasadności wniosku w sprawie powołania lub odwołania oraz omówienie trybu i sposobu postępowania w odwołaniu lub powołaniu. Po konsultacjach organ założycielski składał wniosek o akceptację odwołania lub powołania na stanowisko dyrektora do instancji partyjnej województwa właściwego dla przedsiębiorstwa. Podpisywał je minister, członek kierownictwa organu założycielskiego lub – z upoważnienia ministra – dyrektor departamentu kadr. Wnioski adresowano na I sekretarza KW, a składane były w wydziale kadr KW. Po podjęciu decyzji przez egzekutywę lub sekretariat KW, kierownik wydziału kadr udzielał pisemnej odpowiedzi dyrektorowi departamentu właściwego organu założycielskiego. W przypadku różnicy zdań pomiędzy organem założycielskim a instancją partyjną – sprawę kierowano do KC, a rozpatrywał ją Wydział Kadr z udziałem odpowiedniego wydziału merytorycznego. Każdorazowo przed podjęciem decyzji o powołaniu lub odwołaniu należało przeprowadzać rozmowę z bezpośrednio zainteresowanym⁵⁹.

Gdy organ założycielski i rada pracownicza nie zgadzały się z decyzją instancji partyjnej odnośnie obsadzenia stanowiska kierowniczego, otrzymały prawo do zgłoszenia pisemnego sprzeciwu, a w przypadku jego nieuwzględnienia – do wniesienia sprawy na drogę sądową⁶⁰.

Z inicjatywą odwołania ze stanowiska kierowniczego w przedsiębiorstwie mogła wystąpić rada pracownicza, organ kontroli państwowej, gospodarczej lub finansowej, instancja partyjna (czego jednak nie zalecano⁶¹), organ założycielski bądź osoba zainteresowana poprzez złożenie rezygnacji. Pisemny wniosek w tej sprawie należało złożyć do organu założycielskiego. Ten powiadamiał o nim instancję partyjną, przeprowadzał z nią konsultacje, które kończyły się przyjęciem lub oddaleniem wniosku. Przed podjęciem inicjatywy lub decyzji dotyczącej odwołania lub powołania na stanowisko kierownicze właściwa instancja partii komunistycznej miała obowiązek zasięgania opinii o zainteresowanym w jego macierzystej podstawowej organizacji partyjnej⁶².

⁵⁹ *Współdziałanie organów założycielskich...*, dz. cyt., s. 15.

⁶⁰ Tamże, s. 16.

⁶¹ Wedle Wydziału Kadr KC: „Cofnięcie rekomendacji partyjnej, będące szczególnie dotkliwą formą negatywnej oceny członka partii pastującego stanowisko kierownicze – winno być stosowane w wyjątkowych sytuacjach - zgodnie ze statutem PZPR jedynie w przypadkach decyzji o wydaleniu z partii”. Inicjatywę cofnięcia rekomendacji partyjnej mogła także podjąć POP lub komisja kontroli partyjnej, kierując wniosek do właściwej instancji partii – tamże, s. 17-18.

⁶² Tamże, s. 16-17.

Poważny problem występował w sytuacji różnicy zdań odnośnie odwołania między instancją partyjną i organem założycielskim z jednej strony, a radą pracowniczą z drugiej. Posiadane przez radę uprawnienia umożliwiały jej bowiem możliwość wetowania decyzji. Dlatego też – aby rozładowywać ewentualne napięcia w zakładach pracy – Wydział Kadr KC zalecał postępowanie odpowiednie do zaistniałej sytuacji. I tak, przy inicjatywie zainteresowanego, by składał rezygnację radzie pracowniczej, powiadamiając instancję partyjną i organ założycielski. W przypadku inicjatywy rady pracowniczej, kiedy składa ona wniosek organowi założycielskiemu, obowiązkiem POP powinno być powiadomienie instancji partyjnej, najlepiej przed skierowaniem formalnego wniosku, by była jeszcze możliwość dyskusji. Wówczas organ założycielski i instancja partyjna miały możliwość porozumienia się odnośnie sposobu rozmowy z radą pracowniczą. Warto zwrócić uwagę na wyraźnie zarysowane, oparte o doświadczenia realnego socjalizmu, strony przewidywanych konfliktów: organ założycielski i instancja partyjna z jednej i rada pracownicza z drugiej. Przy inicjatywie organów kontrolnych zalecano, by przedkładały materiały i wnioski radzie pracowniczej i organowi założycielskiemu. Wówczas organ założycielski występował z wnioskiem odwołania do rady pracowniczej, gdyby sama nie podjęła takiej uchwały. W przypadku inicjatywy organu założycielskiego przewidywano, by przeprowadził konsultacje i uzgodnienia z instancją partyjną, a następnie przedłożył umotywowany wniosek o odwołanie radzie pracowniczej. Wreszcie, przy inicjatywie instancji partyjnej, zalecano konsultacje z organem założycielskim, zaś po uzgodnieniu stanowiska po myśli partii – sugerowano, by wniosek do rady pracowniczej złożył organ założycielski, a w ostateczności komitet lub zakładowa POP. Odrzucenie przez radę pracowniczą sprzeciwu organu założycielskiego wobec odwołania lub nie uwzględnienie wniosku organu założycielskiego, instancji partyjnej oraz organów kontrolnych, skutkować mogło jedynie wystąpieniem na drogę sądową, odstąpieniem od wniosku bądź zawieszeniem dyrektora na 6 miesięcy⁶³.

System nomenklaturowy, jako polityka kadrowa partii komunistycznej, wynikał z ideologii marksistowsko-leninowskiej oraz realnych uwarunkowań aktualnego etapu rozwoju państwa komunistycznego. Stanowił główne narzędzie sprawowania władzy, nagradzania i karania, a także wymuszania wierności we własnych szeregach. Podstawowym celem jego istnienia było ułatwianie awansu ludziom, którzy gwarantowali wierność i utrzymywanie ustrojowego status quo. Nomenklatura kadr była dokładnym odwzorowaniem modelu sowieckiego, który – poza staniem na straży systemu komunistycznego – reglamentował dostęp do wszelkich dóbr, nieosiągalnych dla przeciętnego obywatela państwa, co dostarczało mu nowych, gotowych do jego podtrzymywania, elementów. Łukasz Szul zwraca uwagę na postępujące z czasem zjawisko wewnętrznego samozniszczenia się systemu nomenklatury, przejawiające się wyjaławianiem ideologii, co rodziło anarchię wewnętrzną i moralną

⁶³ Tamże, s. 18-19.

degradację urzędników, przez co z kolei „instytucja Partia-Państwo traciła swoją fundamentalną funkcję organizacyjną”⁶⁴.

Z drugiej strony system nomenklaturowy, jako przejaw komunistycznej biurokracji i system-demiurg, poprzez charakteryzujące go elementy stworzył specyficznego człowieka: biurokratę ograniczonego ideologiczną skazą swego kreatora. Oto bowiem, jak głosiła uchwała VI zjazdu PZPR, powinien on wyróżniać się wzorowym wykonywaniem pracy zawodowej, budzącą szacunek i zaufanie postawą ideowo-moralną w pracy, w życiu rodzinnym, w wychowywaniu własnych dzieci⁶⁵. Jednocześnie, jak zastrzegał Wydział Kadr KC polskiej partii komunistycznej, „w ustroju socjalistycznym kadra kierownicza nie może oddzielać swoich funkcji gospodarczych od zadań (...) politycznych”⁶⁶. Być może również tu tkwi przyczyna trudności wychodzenia z postkomunizmu we wszystkich krajach dotkniętych w przeszłości systemem nomenklaturowym partii komunistycznej⁶⁷.

⁶⁴ Ł. Szul, dz. cyt.

⁶⁵ *O dalszy socjalistyczny rozwój...*, dz. cyt., s. 70.

⁶⁶ *Współdziałanie organów założycielskich z instancjami partyjnymi przy odwoływaniu i powoływaniu na stanowiska kierownicze*, „Zeszyty Polityki Kadrowej”, Nr 1 (Maj 1984), zob. np. (KW, sygn. 891).

⁶⁷ Barbara Spinelli obserwując z zewnątrz formowanie się podstaw III RP zauważała trafnie: „Partia zeszyła wprawdzie w cień, ale system przez nią zbudowany nadal panuje. I nie jest to tylko system ideologiczny. Jest to rodzaj rozgałęzionej mafii, broniącej swoich ludzi i dążącej do zachowania swoich obyczajów”, B. Spinelli, *Panta Rei*, „Kultura”, nr 11/506, Paryż 1989, s. 151.

**Ramowy wykaz stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG,
KG/KZ z 1977 roku**

A. Komitet Centralny.

- I. Sekretarze komitetów partyjnych, pracownicy polityczni instancji i organów partyjnych.
 1. kierownicy, zastępcy kierowników wydziałów, st. inspektorzy, inspektorzy i referenci polityczni KC,
 2. I sekretarze i sekretarze resortowi KW, członkowie sekretariatów KW. I sekretarze KM miast powyżej 300 tys. mieszkańców,
 3. rektor, prorektorzy, dyrektorzy instytutów, kierownicy zakładów (zespołów) i pracownicy naukowcy Wyższej Szkoły Nauk Społecznych,
 4. dyrektorzy szkół partyjnych w Bydgoszczy i Katowicach,
 5. redaktorzy naczelni i ich zastępcy redakcji: „Trybuna Ludu”, „Nowe Drogi”,
 6. redaktorzy naczelni redakcji: „Życie Partii”, „Chłopska Droga”, „Ideologia i Polityka”, „Zagadnienia i Materiały”, „Sugestie” oraz międzywojewódzkich gazet partyjnych,
 7. I sekretarze komitetów partyjnych w ministerstwach, centralnych urzędach i PAN.

II. Organy władzy, administracji państwowej i gospodarczej.

1. marszałek i wicemarszałkowie Sejmu PRL,
2. przewodniczący, zastępcy przewodniczącego, sekretarz i członkowie Rady Państwa,
3. prezes i wiceprezesi Rady Ministrów,
4. prezes, wiceprezesi, generalni dyrektorzy Najwyższej Izby Kontroli,
5. przewodniczący i wiceprzewodniczący Komisji Planowania przy Radzie Ministrów,
6. ministrowie, wiceministrowie i generalni dyrektorzy,
7. przewodniczący wojewódzkich rad narodowych,
8. wojewodowie, wicewojewodowie, prezydenci i wiceprezydenci Warszawy, Łodzi, Krakowa,

System nomenklaturowy partii komunistycznej

9. prezesi Sądu Najwyższego, sądów wojewódzkich i okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych,
10. Prokurator Generalny PRL i jego zastępcy, prokuratorzy wojewódzcy,
11. prezes, wiceprezesi, sekretarz naukowy, zastępcy sekretarza naukowego, sekretarze wydziałów i ich zastępcy oraz dyrektorzy instytutów i biur PAN. Prezesi oddziałów PAN w Krakowie, Katowicach, Wrocławiu i Poznaniu,
12. szef Kancelarii Sejmu i szef Kancelarii Rady Państwa,
13. Komendant Główny Milicji Obywatelskiej i jego zastępcy,
14. komendanci wojewódzcy MO i ich zastępcy d/s bezpieczeństwa,
15. dyrektor Centralnego Zarządu Zakładów Karnych i jego zastępcy,
16. prezes i wiceprezesi Państwowego Arbitrażu Gospodarczego,
17. minister gospodarki materiałowej i jego zastępcy,
18. przewodniczący Państwowej Rady Górnictwa,
19. prezesi i wiceprezesi centralnych urzędów, komisji i komitetów,
20. prezes i wiceprezesi (dyrektorzy) Narodowego Banku Polskiego, Banku Gospodarki Żywnościowej, Banku Handlowego, ZUS, PZU i TUR „Warta”,
21. prezes i wiceprezesi Polskiej Izby Handlu Zagranicznego,
22. prezes i wiceprezesi Głównego Urzędu Cei,
23. Pełnomocnicy Rządu PRL,
24. dyrektor generalny, jego zastępcy, dyrektorzy zarządów i ich zastępcy oraz dyrektorzy biur w Centrali Państwowego Handlu Wewnętrznego,
25. prezesi i wiceprezesi centralnych i krajowych zarządów związków spółdzielczych, dyrektorzy zrzeszeń, zarządów i zespołów (biur) w centralach tych związków (równorzędni),
26. prezes i wiceprezesi Zarządu Centralnego Związku Kółek Rolniczych,
27. prezes i wiceprezesi Centralnego Związku Rzemiosła,
28. dyrektorzy departamentów i równorzędni w centralnych organach władzy, administracji państwowej i gospodarczej,
29. naczelnicy dyrektorzy central, centralnych zarządów, zjednoczeń i zrzeszeń (o krajowym zasięgu działania), ich I zastępcy i zastępcy d/s pracowników,
30. naczelnicy dyrektorzy central handlu zagranicznego, ich zastępcy, dyrektorzy biur koncesjonowanych handlu zagranicznego,
31. kierownicy organów administracji i większych organizacji gospodarczych o między-wojewódzkim zasięgu działania,
32. Komendant Główny Straży Pożarnych i jego zastępcy,
33. dyrektorzy naczelnicy i z-cy dyrektorów centrów naukowo-produkcyjnych, kombinatów i przedsiębiorstw wielozakładowych o ogólnokrajowym zasięgu działania (LOT, Wars, Konsumy, Moda Polska, Pewex itp.).

III. Służba zagraniczna.

1. ambasadorowie i posłowie pełnomocni, radcowie ambasad i poselstw, konsulowie generalni,
2. zastępca stałego przedstawiciela i zastępca sekretarza generalnego RWPG delegowani przez PRL,
3. kierownicza kadra w organizacjach RWPG, organizacjach dwu- i wielostronnych,
4. kierownicy resortowych przedstawicielstw za granicą, kierownicy wydziałów Sekretariatu RWPG i dyrektorzy departamentów Sekretariatu ONZ delegowani przez PRL,
5. przedstawiciele PRL w międzynarodowych organizacjach związkowych, kobiecych i młodzieżowych,
6. korespondenci zagraniczni prasy, agencji, radia i telewizji,
7. kierownicy stacji zagranicznych PAN,
8. kierownicy ważniejszych budów prowadzonych przez polskie przedsiębiorstwa za granicą.

IV. Organizacje społeczne.

1. przewodniczący, wiceprzewodniczący i sekretarze Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu,
2. przewodniczący, wiceprzewodniczący, sekretarze Centralnej Rady Związków Zawodowych i zarządów głównych związków branżowych, Główny Inspektor Pracy i kierownicy wydziałów CRZZ,
3. prezes Rady Naczelnej, prezes, sekretarz generalny i sekretarze Zarządu Głównego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację,
4. przewodniczący, wiceprzewodniczący i sekretarze Rady Głównej Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej oraz zarządów głównych organizacji młodzieżowych,
5. przewodnicząca Krajowej Rady Kobiet i przewodnicząca Zarządu Głównego Ligi Kobiet,
6. prezesi, sekretarze generalni Naczelnej Organizacji Technicznej i Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego,
7. prezes i sekretarz Naczelnej Rady Spółdzielczej,
8. przewodniczący i sekretarze Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej,
9. przewodniczący i sekretarz generalny Zarządu Głównego Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich,

System nomenklaturowy partii komunistycznej

10. prezes i sekretarz generalny Zarządu Głównego Związku Literatów Polskich,
11. prezes i sekretarz generalny Zarządu Głównego Zrzeszenia Prawników Polskich,
12. prezes Naczelnej Rady Adwokackiej,
13. prezes Zarządu Głównego Ligi Obrony Kraju,
14. prezesi oraz etatowi wiceprezesi i sekretarze zarządów głównych Towarzystwa Wiedzy Powszechnej i Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej,
15. prezes i wiceprezesi Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych,
16. przewodniczący, prezesi, etatowi wiceprzewodniczący (wiceprezesi), sekretarze zarządów głównych towarzystw społeczno-kulturalnych,
17. przewodniczący zarządów związków i stowarzyszeń o międzywojewódzkim zasięgu działania.

V. Wojsko.

1. szef Sztabu Generalnego i jego zastępcy,
2. szef Głównego Zarządu Politycznego WP i jego zastępcy,
3. przewodniczący Komisji Kontroli Partyjnej WP,
4. Główny Inspektor Obrony Terytorialnej Kraju,
5. Główny Inspektor Szkolenia,
6. Główny Kwatermistrz WP,
7. Główny Inspektor Techniki,
8. dowódcy okręgów wojskowych i ich zastępcy ds. politycznych,
9. dowódcy rodzajów sił zbrojnych i ich zastępcy ds. politycznych:
 - a) Wojsk Lotniczych,
 - b) Marynarki Wojennej,
 - c) Wojsk Obrony Powietrznej Kraju,
 - d) Wojsk Ochrony Pogranicza,
 - e) szef Wojskowej Służby Wewnętrznej,
10. szef Departamentu Kadr MON,
11. szef Inspektoratu Szkolenia,
12. szef Inspektoratu Obrony Terytorialnej,
13. szef Zarządu II Sztabu Generalnego,
14. przewodniczący Rady Młodzieżowej WP.
15. sekretarz komitetu partyjnego instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej,
16. awanse na stopnie generalskie.

VI. Środki masowego przekazu, wydawnictwa, nauka.

1. przewodniczący, jego zastępcy i dyrektorzy generalni Komitetu do Spraw Radia i Telewizji,
2. redaktorzy naczelni redakcji naczelnych, ich zastępcy i dyrektorzy działów w Komitecie do Spraw Radia i Telewizji,
3. prezes, wiceprezesi i dyrektorzy działów Zarządu Głównego RSW „Prasa-Książka-Ruch”,
4. naczelnicy redakcji, ich zastępcy i dyrektorzy Polskiej Agencji Prasowej, Centralnej Agencji Fotograficznej, Centralnego Ośrodka Politycznej Propagandy Wizualnej, Wytwórni Filmów Dokumentalnych, Polskiej Kroniki Filmowej, Polskiej Agencji „Interpress”, Krajowej Agencji Wydawniczej i Młodzieżowej Agencji Wydawniczej,
5. dyrektorzy i redaktorzy naczelni wydawnictw naukowych, książkowych i prasowych,
6. redaktorzy naczelni centralnych dzienników, tygodników, miesięczników i kwartalników,
7. dyrektorzy centralnych i resortowych instytutów naukowo-badawczych,
8. rektorzy wyższych uczelni,
9. dyrektorzy muzeów narodowych oraz muzeów im. W. Lenina i Polskiego Ruchu Robotniczego.

B. Komitety wojewódzkie

- I. Sekretarze komitetów partyjnych, pracownicy polityczni instancji i organów partyjnych.
 1. I sekretarze i sekretarze resortowi KM, KD, KGM i KG,
 2. pracownicy polityczni KW, KM, KD, KMG, KG,
 3. I sekretarze komitetów uczelnianych (w uzgodnieniu z Wydziałem Organizacyjnym i Wydziałem Nauki i Oświaty KC),
 4. I sekretarze komitetów zakładowych w urzędach wojewódzkich i komen-
dach wojewódzkich MO,
 5. sekretarze etatowi komitetów zakładowych.
- II. Władze terenowe, administracyjne, aparat gospodarczy.
 1. prezydenci i wiceprezydenci miast nie objętych nomenklaturą KC,
 2. przewodniczący rad narodowych miast i gmin,
 3. naczelnicy miast i gmin (oraz ich zastępcy wg uznania KW),
 4. dyrektorzy wydziałów i biur urzędów wojewódzkich,
 5. kuratorzy oświaty i wychowania,

System nomenklaturowy partii komunistycznej

6. zastępcy komendantów wojewódzkich (z wyjątkiem objętych nomenklaturą KC), naczelnicy wydziałów KW MO, komendant wojewódzki ORMO,
7. wiceprezesa sądów wojewódzkich,
8. zastępcy prokuratorów wojewódzkich,
9. naczelnicy zakładów karnych,
10. komendanci i zastępcy komendantów komend Milicji Obywatelskiej,
11. prezesi sądów rejonowych (oraz ich zastępcy wg uznania KW),
12. prokuratorzy rejonowi (oraz ich zastępcy wg uznania KW),
13. dyrektorzy, I z-cy dyrektorów oraz z-cy ds. pracowniczych wojewódzkich zjednoczeń i przedsiębiorstw,
14. prezesi, zastępcy prezesów i sekretarze zarządów wojewódzkich związków kółek rolniczych,
15. prezesi, zastępcy prezesów zarządów wojewódzkich związków spółdzielczych i spółdzielni WZRS, WSS, itp.,
16. dyrektorzy wojewódzkich oddziałów NBP (na wniosek Ministra Finansów uzgodniony z Wydziałem Ekonomicznym KC), Banku Gospodarki Żywnościowej, Państwowego Zakładu Ubezpieczeń, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (oraz ich zastępcy wg uznania KW),
17. dyrektorzy wojewódzkich urzędów i instytucji (Wojewódzki Urząd Statystyczny, Dyrekcji Rejonowych Kolei Państwowych, Wojewódzki Urząd Pocztowy, Wojewódzki Urząd Telekomunikacji, Wojewódzka Biblioteka Publiczna itp.),
18. dyrektorzy państwowych ośrodków maszynowych,
19. naczelnicy dyrektorzy kombinatów (nie objętych nomenklaturą KC) i kluczowych zakładów pracy w przemyśle i rolnictwie (oraz zastępcy dyrektorów według uznania KW),
20. dyrektorzy samodzielnych biur projektowych, zakładów doświadczalnych i ośrodków badawczych,
21. komendanci wojewódzcy straży pożarnych,
22. dyrektorzy wojewódzkich placówek służby zdrowia i opieki społecznej,
23. nadleśniczowie (decyzje podejmuje egzekutywa KW, na którego terenie mieszczą się kierownictwa tych organizacji),
24. dyrektorzy (kierownicy) instytucji i organów rejonowych o międzygminnym zasięgu działania.

III. Organizacje społeczne.

1. przewodniczący, wiceprzewodniczący i sekretarze wojewódzkich komitetów Frontu Jedności Narodu.
2. przewodniczący, wiceprzewodniczący i sekretarze WRZZ oraz kierownicy oddziałów branżowych związków zawodowych,

3. przewodniczący, wiceprzewodniczący i sekretarze rad wojewódzkich Federacji SZMP i zarządów, wojewódzkich organizacji młodzieżowych,
4. prezesi, wiceprezesi zarządów wojewódzkich Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz członkowie zarządów na etacie,
5. przewodniczący i sekretarze etatowi wojewódzkich rad kobiet i wojewódzkich zarządów Ligi Kobiet,
6. prezesi, wiceprezesi i sekretarze zarządów wojewódzkich TPPR, TWP, TKKS,
7. przewodniczący, prezes i członkowie zarządu na etacie, zarządów wojewódzkich stowarzyszeń i organizacji twórczych, społeczno-kulturalnych, sportowo-obronnych i zawodowych (NOT, Zrzeszenie Prawników Polskich, itp.).

IV. Środki masowego przekazu, wydawnictwa, nauka.

1. prorektorzy wyższych uczelni, dziekani wydziałów, dyrektorzy instytutów nauk społecznych,
2. redaktorzy naczelni, zastępcy redaktorów naczelnych gazet i czasopism społeczno-kulturalnych o zasięgu wojewódzkim lub lokalnym,
3. dyrektorzy i kierownicy artystyczni teatrów,
4. dyrektorzy muzeów (nie objęci nomenklaturą KC),
5. kierownicy ośrodków pracy ideowo-wychowawczej.

C. Komitety miejskie, dzielnicowe, miejsko-gminne i gminne.

I. Komitety miejskie i dzielnicowe.

1. kierownicy wydziałów urzędów miejskich,
2. zastępcy komendantów komend MO (nie objętych nomenklaturą KW), kierownicy komisariatów MO,
3. komendanci miejskich-dzielnicowych komend ORMO,
4. komendanci miejskich komend straży pożarnych,
5. dyrektorzy zespołów i kierownicy jednostek państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej,
6. dyrektorzy oddziałów (inspektoratów) Narodowego Banku Polskiego, Banku Gospodarki Żywnościowej, PZU, ZUS,
7. dyrektorzy (kierownicy) państwowych i spółdzielczych zakładów przemysłowych, budowlanych, handlowych i usługowych (nie objęci nomenklaturą KW) i ich zastępcy wg uznania egzekutywy KM, KD,
8. prezesi i dyrektorzy spółdzielni kółek rolniczych,
9. inspektorzy oświaty i wychowania, dyrektorzy szkół,
10. kierownicy (dyrektorzy) placówek służby zdrowia (szpitali, sanatoriów),

System nomenklaturowy partii komunistycznej

11. kierownicy zakładów wchodzących w skład kombinatów, kierownicy samodzielnych oddziałów przedsiębiorstw (instytucji) wielozakładowych,
12. przewodniczący miejskich-dzielnicowych komitetów Frontu Jedności Narodu,
13. prezesi miejskich-dzielnicowych zarządów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację,
14. przewodniczący miejskich-dzielnicowych zarządów organizacji młodzieżowych,
15. przewodniczące miejskich i dzielnicowych rad kobiet i przewodniczące zarządów Ligi Kobiet,
16. przewodniczący zarządów związków i stowarzyszeń.

II. Komitety miejsko-gminne (gminne).

1. przewodniczący miejsko-gminnego, gminnego komitetu Frontu Jedności Narodu,
2. przewodniczący (sekretarze) miejsko-gminnych – gminnych zarządów organizacji społecznych,
3. przewodniczący miejsko-gminnych gminnych zarządów organizacji młodzieżowych,
4. kierownicy wydziałów w urzędach miejsko-gminnych – gminnych (równorzędni),
5. komendanci posterunków MO,
6. komendanci straży pożarnych,
7. komendanci miejsko-gminnych gminnych komend ORMÓ,
8. dyrektorzy gminnych banków spółdzielczych,
9. dyrektorzy zespołów i kierownicy jednostek państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej,
10. kierownicy zakładów przemysłowych, budowlanych, rolnych, komunalnych, handlowych, usługowych (nie objętych nomenklaturą KW), prezesi spółdzielni (oraz z-cy wg uznania egzekutywy KMG/KG),
11. kierownicy miejsko-gminnych, gminnych placówek służby zdrowia, lekarze gminni,
12. sekretarze urzędów gminnych,
13. kierownicy (agronomi) gminnej służby rolnej oraz miejsko-gminnych gminnych placówek weterynaryjnych,
14. prezesi i dyrektorzy spółdzielni kółek rolniczych,
15. prezesi gminnych spółdzielni SCh,
16. dyrektorzy gminnych szkół zbiorczych, dyrektorzy szkół,
17. kierownik gminnego ośrodka kultury.

D. Komitety zakładowe.

I. W przedsiębiorstwach objętych gestią KC.

1. przewodniczący organizacji społecznych w zakładzie,
2. kierownicy wydziałów, oddziałów produkcyjnych i ważniejszych funkcjonalnych działów administracji gospodarczej przedsiębiorstw,
3. inne ważne stanowiska kierownicze, jak główny inżynier, główny mechanik, główny energetyk, naczelnik wydziału kadr lub służby pracowni-
czej itp.

II. W ministerstwach i urzędach centralnych.

Egzekutywy KZ (POP) opiniują propozycje zmian personalnych na stanowiskach wicedyrektorów departamentów, naczelników wydziałów, głównych specjalistów.

**Instytucje i organizacje o międzywojewódzkim zasięgu działania
objęte nomenklaturą KC**

1. Najwyższa Izba Kontroli.

- a) Okręgowe Urzędy Kontroli – dyrektorzy.

2. Komisja Planowania przy radzie Ministrów.

- a) Zespoły Regionalne – dyrektorzy.

3. Ministerstwo Sprawiedliwości.

- a) Okręgowe Zarządy Zakładów Karnych – dyrektorzy.

4. Ministerstwo Finansów.

- a) Okręgowe Zakłady Dochodów Państwa i Kontroli Finansowej – dyrektorzy.

5. Państwowy Arbitraż Gospodarczy.

- a) Okręgowe Komisje Arbitrażowe – prezesi.

6. Ministerstwo Energetyki i Energii Atomowej.

- a) Okręgowe Zakłady Energetyczne – dyrektorzy.
- b) Okręgowe Inspektoraty Gospodarki Paliwowo-Energetyczne – dyrektorzy.
- c) Okręgowe Zakłady Gazownictwa – dyrektorzy.
- d) Okręgowe Dozory Techniczne – dyrektorzy.

System nomenklaturowy partii komunistycznej

7. Ministerstwo Handlu Wewnętrznego i Usług

- a) Inspektoraty Państwowej Inspekcji Handlowej – inspektorzy okręgowi.

8. Ministerstwo Komunikacji.

- a) Dyrekcje Okręgowe Kolei Państwowych – dyrektorzy, zastępcy dyrektorów.
- b) Przedsiębiorstwa Państwowej Komunikacji Samochodowej - dyrektorzy, zastępcy dyrektorów.

9. Ministerstwo Łączności.

- a) Dyrekcje Okręgowe Poczty i Telekomunikacji – dyrektorzy.

10. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego.

- a) Okręgowe Zarządy Lasów Państwowych – dyrektorzy.

11. Ministerstwo Przemysłu Chemicznego.

- a) Przedsiębiorstwa Obrotu Produktami Naftowymi CPN – dyrektorzy.

12. Ministerstwo Przemysłu Maszyn Ciężkich i Rolniczych.

- a) Przedsiębiorstwa Centrali Handlu Sprzętem Rolniczym „Agroma” – dyrektorzy.

13. Ministerstwo Przemysłu Spożywczego i Skupu.

- a) Okręgowe Przedsiębiorstwa Centrali Przemysłu Mięsnego – dyrektorzy.
- b) Okręgowe Przedsiębiorstwa Przemysłu Chłodniczego – dyrektorzy.

14. Ministerstwo Rolnictwa.

- a) Okręgowe Dyrekcje Gospodarki Wodnej – dyrektor.
- b) Zjednoczenie Budownictwa Rolniczego – dyrektor.
- c) Zjednoczenie Budownictwa Wodnego i Melioracji – dyrektor.
- d) Zjednoczenie Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej – dyrektor.
- e) Zjednoczenie Technicznej Obsługi Rolnictwa – dyrektor.

15. Komitet do spraw Radia i Telewizji.

- a) Rozgłośnie regionalne Polskiego Radia – redaktorzy naczelni.
- b) Regionalne ośrodki telewizyjne – redaktorzy naczelni.

16. Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

- a) Delegatury Głównego Urzędu KPPIW – dyrektorzy.

17. Państwowa Komisja Cen.

- a) Oddziały okręgowe – dyrektorzy.

18. Związek Spółdzielni Inwalidów.
 - a) Regionalne Związku Spółdzielni Inwalidów – prezesi.
19. RSW „Prasa-Książka-Ruch”.
 - a) Terenowe dzienniki poranne – redaktorzy naczelni.
 - b) Terenowe dzienniki popołudniowe – redaktorzy naczelni.
 - c) Czasopisma o zasięgu międzywojewódzkim – redaktorzy naczelni.
20. Główny Urząd Cel.
 - a) Urzędy celne – dyrektorzy.
21. Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych.
 - a) Zjednoczenia Budownictwa Ogólnego – dyrektor.

**Instytucje i organizacje o międzywojewódzkim zasięgu działania,
co do których decyzje o powołaniu kierowników podejmują organy
administracyjne wyższego szczebla po uprzedniej konsultacje
z odpowiednimi KW**

1. Ministerstwo Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska.
 - a) Okręgowe Przedsiębiorstwa Geodezyjno-Kartograficzne.
2. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej.
 - a) Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego „Cefarm”.
 - b) Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Lecznictwa „Cezal”.
3. Ministerstwo Handlu Wewnętrznego i Usług.
 - a) Przedsiębiorstwu Transportu Handlu Wewnętrznego.
 - b) Wojskowe Przedsiębiorstwa Handlowe.
 - c) Oddziały Państwowego Przedsiębiorstwa Gastronomiczno-Handlowego „Konsumy”.
4. Ministerstwo handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej.
 - a) Przedsiębiorstwu Przemysłowo-Handlowe „Centrala Rybna”.
5. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu drzewnego.

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- a) Okręgowe Przedsiębiorstwa Przemysłu Drzewnego.
 - b) Rejonowe Przedsiębiorstwa Produkcji Leśnej „Las”.
6. Ministerstwo Przemysłu Chemicznego.
- a) Przedsiębiorstwa Handlu Chemikaliami „Chemia”.
7. Ministerstwo Hutnictwa.
- a) Rejonowe Oddziały Centrali Zbytu Stali „Centro-stal”.
 - b) Oddziały Terenowe Centrali Zbytu Wyrobów Metalowych „Metalzbyt”.
 - c) Przedsiębiorstwa Centrali Gospodarki Żłomem „Centrozłom”.
8. Ministerstwo Przemysłu Maszynowego.
- a) Przedsiębiorstwa Centrali Techniczno-Handlowej Motoryzacji „Polmozbyt”.
 - b) Przedsiębiorstwa Centrali Handlowej Artykułów Metalowych i Elektrotechnicznych „Elmet”.
9. Ministerstwo Przemysłu Spożywczego i Skupu.
- a) Okręgowe Delegatury Państwowej Inspekcji Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych.
 - b) Rejonowe Przedsiębiorstwa i Zakłady Przemysłu Owocowo-Warzywnego.
 - c) Rejonowe Przedsiębiorstwa Przemysłu Cukrowniczego „Cukrownie”.
 - d) Przedsiębiorstwa Przemysłu Spirytusowego „Polmos”.
 - e) Rejonowe Zakłady Drobiarskie.
 - f) Rejonowe Przedsiębiorstwa Przetwórcze Przemysłu Paszowego „Bacutil”.
 - g) Przedsiębiorstwa Zwalczania Szkodników Żywności.
 - h) Okręgowe Przedsiębiorstwa Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego „PZZ”.
10. Ministerstwo Rolnictwa.
- a) Okręgowe Stacje Chemiczno-Rolnicze.
 - b) Okręgowe Inspektoraty Inspekcji Nasiennej.
 - c) Okręgowe Stacje Hodowli Zwierząt Gospodarskich.
 - d) Rejonowe Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Weterynaryjno-Zootechnicznego „Centrovet”.
 - e) Rejonowe Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Rolnictwa w Wodę „Wodrol”.
 - f) Przedsiębiorstwo Sprzętowo-Transportowe Wodnych Melioracji.
 - g) Przedsiębiorstwa Sprzętowo-Transportowe Budownictwa Rolniczego.
 - h) Przedsiębiorstwa Elektryfikacji i Technicznej Obsługi Rolnictwa „Eltor”.
 - i) Bazy Zaopatrzenia i Zbytu Przedsiębiorstw Mechanizacji Rolnictwa.
11. Urząd Gospodarki Materiałowej.
- a) Biuro Sprzedaży podległe Centrali Technicznej.
 - b) Przedsiębiorstwa Centrali Sprzętu Pożarniczego i Ochronnego „Cenpo”

Dariusz Magier

- c) Oddziały Centrali Obrotu Maszynami i Surowcami „BOMiS”.
- d) Przedsiębiorstwa Centrali Surowców Wtórnych.

12. Centralny Związek Kółek Rolniczych.

- a) Okręgowe Spółdzielnie Budownictwa Wiejskiego.
- b) Rejonowe Oddziały Krajowej Spółdzielni Hodowli Drobego Inwentarza.

13. Centralny Związek Rzemiosła.

- a) Terenowe Izby Rzemieślnicze.

Źródło: Wytyczne Biura Politycznego w sprawie nomenklatury kadr instancji partyjnych wraz z wykazem stanowisk objętych nomenklaturą KC, KW, KM, KD, KMG, KG, KZ, Warszawa, kwiecień 1977, zob. np. APL O/R, Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Radzynie Podlaskim, sygn. 121, s. 136-176.

Aneks nr 2

Tryb postępowania instancji partyjnych przy powoływaniu kadr kierowniczych oraz wykaz stanowisk wymagających rekomendacji i decyzji politycznej KW, KMG, KG, KZ PZPR w woj. białskopodlaskim

Rekomendacje:

KW

1. kandydaci na radnych WRN
2. redaktor naczelny „Słowa Podlasia”

Egzekutywy KW

- Komenda Wojewódzka MO
 3. z-ca komendanta ds. milicji
 4. z-ca komendanta ds. administracji
 5. z-ca komendanta ds. politycznych
- Wojewódzki Społeczny Komitet ORMÓ
 6. przewodniczący
- Prokuratura Wojewódzka
 7. z-cy prokuratora wojewódzkiego
- Zakład Ubezpieczeń Społecznych
 8. dyrektor
- Wojewódzki Zarząd ZBOWiD
 9. prezes
- Urząd Celny
 10. dyrektor
- Rady Narodowe
 11. przewodniczący WRN, MRN, MGRN, GRN i zespołu radnych WRN
- Urząd Wojewódzki
 12. wicewojewodowie
- Urzędy miejskie, miejsko-gminne i gminne
 13. prezydent miasta Biała Podlaska, naczelnicy miast, miasto-gmin i gmin
- organizacje młodzieżowe
 14. przewodniczący ZW ZSMP
 15. przewodniczący ZW ZMW

Dariusz Magier

- 16. komendant Chorągwi ZHP
- Wojewódzki Związek Kółek i Organizacji Rolniczych
- 17. prezes
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Mleczarskich
- 18. prezes
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Rolniczych „Sch”
- 19. prezes
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Produkcyjnych
- 20. prezes
- Oddział Wojewódzki banku Gospodarki Żywnościowej
- 21. dyrektor
- Państwowa Stadnina Koni w Janowie Podlaskim
- 22. dyrektor
- Dyrekcja Rejonowa Kolei Państwowych w Małaszewiczach
- 23. dyrektor
- Wojewódzka Komisja Planowania
- 24. przewodniczący
- Oddział Wojewódzki Narodowego Banku Polskiego
- 25. dyrektor
- Oddział Wojewódzki Państwowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z/s w Radzynie Podlaskim
- 26. dyrektor
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Mieszkaniowych
- 27. prezes
- Kombinat Maszyn dla fabryki Domów „ZREMB” w Międzyrzecu Podlaskim
- 28. dyrektor
- Bialskie Przedsiębiorstwo budowlane
- 29. dyrektor
- Wojewódzki Zakład Wodociągów i Kanalizacji
- 30. dyrektor
- Woj. Przedsiębiorstwo Budownictwa komunalnego
- 31. dyrektor
- Spółdzielnia Inwalidów „ELREMET”
- 32. prezes
- Radzyńskie Przedsiębiorstwo budowlane w Radzynie Podlaskim
- 33. dyrektor
- ZPW „Bławena” w Białej Podlaskiej
- 34. dyrektor
- WPHW
- 35. dyrektor
- Wojewódzki Urząd Telekomunikacji
- 36. dyrektor

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- Wojewódzki Urząd poczty
 - 37. dyrektor
- Izba Skarbowa
 - 38. dyrektor
- Bialskie Fabryki Mebli
 - 39. dyrektor
- „Słowo Podlasia”
 - 40. z-ca redaktora naczelnego
 - 41. sekretarz redakcji
- Filia AWF w Białej Podlaskiej
 - 42. I sekretarz KU (z uzgodnieniem z Wydz. Nauki i Oświaty KC)
 - 43. prorektor
- Kuratorium Oświaty i Wychowania
 - 44. kurator
- ZW TPPR
 - 45. przewodniczący
- ZW Ligi Kobiet Polskich
 - 46. przewodnicząca

Konsultacje z Wydziałami KW

- a) z Kancelarią KW
- Komenda Wojewódzka MO
 - 47. I sekretarz KZ
 - 48. naczelnicy wydziałów
 - 49. komendant miejski MO
 - 50. kierownicy komisariatów
- Wojewódzki Społeczny Komitet ORMÓ
 - 51. komendant sztabu wojewódzkiego
- Prokuratura Wojewódzka
 - 52. prokuratorzy rejonowi
- Sądy rejonowe
 - 53. prezesi
- Zakład Karny w Białej Podlaskiej
 - 54. naczelnik
- Wydział ds. Wyznań UW
 - 55. dyrektor
- Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej UW
 - 56. dyrektor
- Wydział Spraw Społeczno-Administracyjnych UW
 - 57. dyrektor
- Wojewódzki komitet Obrony

Dariusz Magier

- 58. dyrektor
- Inspektorat Obrony Cywilnej
- 59. szef
- Komenda Wojewódzka Straży Pożarnych
- 60. komendant
- Wojewódzki Związek Ochotniczych Straży Pożarnych
- 61. prezes
- Wojewódzki Szpital Zespolony
- 62. dyrektor
- Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna
- 63. inspektor wojewódzki
- Wojewódzka Kolumna Transportu Sanitarnego
- 64. dyrektor
- Wojewódzki Zarząd ZBOWiD
- 65. v-ce Prezes
- ZW LOK
- 66. prezes
- 67. dyrektor biura
- ZW PCK
- 68. prezes
- ZO Zrzeszenia Prawników Polskich
- 69. prezes
- ZW Związku Inwalidów Wojennych
- 70. prezes
- ZW NFOZ
- 71. prezes
- OW Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów
- 72. przewodniczący
- ZW PKPS
- 73. prezes
- OW Społecznego Komitet Przeciwalkoholowego
- 74. przewodniczący
- ZO Polskiego Związku Niewidomych
- 75. przewodniczący
- OW Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem
- 76. prezes
-
- b) z Wydziałem Polityczno-Organizacyjnym
- UW
- 77. I sekretarz KZ
- 78. dyrektor biura WRN
- 79. dyrektor biura organizacyjno-prawnego i kadr

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- 80. dyrektor wydziału kontroli i instruktażu
- 81. dyrektor wydziału kultury fizycznej
- urzędy miejskie, miejsko-gminne i gminne
- 82. v-ce prezydent miasta Biała Podlaska
- Organizacje młodzieżowe
- 83. v-ce przewodniczący ZW ZSMP
- 84. v-ce przewodniczący ZW ZMW
- 85. sekretarz ZW ZMW
- 86. z-cy komendanta chorągwi ZHP
- Wojewódzkie Zrzeszenia LZS
- 87. prezes
- 88. v-ce prezes
- ZW PTTK
- 89. prezes
- 90. sekretarz
- OW Ogólnokrajowej Sp-ni Turystycznej „Gromada”
- 91. dyrektor
- Polskie biuro Podróży „Orbis”
- 92. dyrektor
- ZW TKKF
- 93. prezes
- 94. v-ce prezes

- c) z Wydziałem Społeczno-Rolnym
- Wydział Rolnictwa, Gospodarki Żywnościowej i leśnictwa UW
- 95. dyrektor
- Wojewódzki Związek Kółek i Organizacji Rolniczych
- 96. v-ce prezesa
- Związki i Zrzeszenia Branżowe
- 97. dyrektorzy biur
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Mleczarskich
- 98. v-ce prezesa
- 99. prezesi OSM
- Wojewódzki Związek Spółdzielni Produkcyjnych
- 100. v-ce prezesa
- Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska w Białej Podlaskiej
- 101. prezes
- Rejonowa Spółdzielnia OP w Radzynie Podlaskim
- 102. prezes
- Wojewódzka Spółdzielnia Budownictwa Wiejskiego w Łomazach
- 103. dyrektor
- Spółdzielnia Transportu Wiejskiego

- 104. prezes
- OW BGŻ
- 105. z-cy dyrektora
- WZ Inwestycji Rolniczych
- 106. dyrektor
- Państwowe Ośrodki Maszynowe
- 107. dyrektorzy
- Zakład Produkcji Leśnej Las
- 108. dyrektor
- Rejonowe Przedsiębiorstwa Melioracyjne
- 109. dyrektorzy
- Przedsiębiorstwo Remontowe Sprzętu Wodno-Melioracyjnego
- 110. dyrektor
- Przedsiębiorstwo Konserwacji Urządzeń
- 111. dyrektor
- Państwowe Gospodarstwa Rolne
- 112. dyrektorzy
- Przedsiębiorstwo Produkcji Zwierzęcej „MEPROZET” w Międzyrzecu Podlaskim
- 113. dyrektor
- Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie w Międzyrzecu Podlaskim
- 114. kierownik
- Oddział POZH
- 115. dyrektor
- Nadleśnictwa
- 116. nadleśniczy
- Stacja Hodowli i Unasienniania Zwierząt
- 117. dyrektor
- Wojewódzki Zakład Weterynarii
- 118. dyrektor
- Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolnego
- 119. dyrektor
- Wojewódzkie Biuro Geodezji i terenów Rolnych
- 120. dyrektor
- Wojewódzka Stacja Kwarantanny i Ochrony Roślin
- 121. dyrektor
- Wojewódzki Ośrodek Postępu Polniczego
- 122. zarząd wojewódzki PZŁ
- Wojewódzka Rada Łowiecka
- 123. prezes
- Oddziały Centrali Nasiennej
- 124. dyrektorzy
- Zarząd Wojewódzki Polskiego Związku Działkowców

System nomenklaturowy partii komunistycznej

125. prezes

d) z Wydziałem Społeczno-Ekonomicznym

- Dyrekcja Rejonowa Kolei Państwowych w Małaszewiczach

126. z-cy dyrektora

- Urząd Wojewódzki

127. dyrektor wydziału komunikacji

128. dyrektor wydziału handlu

129. dyrektor wydziału zatrudnienia i spraw socjalnych

130. dyrektor wydziału finansowego

131. dyrektor wydziału budownictwa

132. dyrektor wydziału przemysłu i usług

133. dyrektor wydziału gospodarki komunalnej i mieszkaniowej

134. dyrektor wydziału ochrony środowiska, gospodarki wodnej i geodezji

135. dyrektor wydziału budżetowo-gospodarczego

- Oddział Wojewódzki NBP

136. z-ca dyrektora

- Spółdzielnie Spożywców „Społem” (Biała Podlaska, Międzyrzec, Radzyń)

137. prezesi

- Inspektorat PZU

138. dyrektor

- Wojewódzki Związek Spółdzielni Pracy

139. prezes

- Zakłady Materiałów Magnetycznych „Polfer” Zakład w Woźnikach

140. kierownik

- Kombinat Maszyn dla Fabryki Domów „ZREMB” w Międzyrzeczu Podlaskim

141. z-cy dyrektora

- Kornickie Zakłady Kredowe

142. dyrektor

- Wojewódzka Dyrekcja Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich

143. dyrektor

- Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego

144. architekt wojewódzki

- Bialskie Przedsiębiorstwo Budowlane

145. z-cy dyrektora

- Wojewódzki Zakład Wodociągów i Kanalizacji

146. z-cy dyrektora

- Woj. Przedsiębiorstwo Budownictwa Komunalnego

147. z-cy dyrektora

- Wojewódzki Urząd Statystyczny

148. dyrektor

- Radzyńskie Przedsiębiorstwo Budowlane

Dariusz Magier

- 149. z-cy dyrektora
- Zakłady Przemysłu Wełnianego „Bławena”
- 150. z-cy dyrektora
- Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego
- 151. z-cy dyrektora
- Rejony Dróg publicznych
- 152. dyrektorzy
- Naczelna organizacja Techniczna
- 153. dyrektorzy
- 154. sekretarze
- Zakład Energetyczny w Lublinie
- 155. z-ca dyrektora ds. woj. białkopodlaskiego
- Izba Skarbowa
- 156. z-ca dyrektora
- Urzędy Skarbowe
- 157. dyrektorzy
- Przedsiębiorstwo Produkcji Doświadczalnej Robót Przemysłowych „Techma-Robot”
- 158. dyrektor
- Białskie Fabryki Mebli
- 159. z-cy dyrektora
- Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane Spółdzielnia w Radzynie Podlaskim
- 160. dyrektor

e) z Wydziałem Ideologicznym

- Urząd Wojewódzki
- 161. dyrektor wydziału kultury i sztuki
- Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
- 162. v-ce przewodniczący
- 163. sekretarz
- Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Wiedzy Powszechnej
- 164. prezes
- 165. v-ce prezes
- 166. Sekretarz
- Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Krzewienie Kultury Świeckiej
- 167. prezes
- 168. v-ce prezes
- 169. sekretarz
- Muzeum Okręgowe
- 170. dyrektor
- Wojewódzki Dom Kultury
- 171. dyrektor

System nomenklaturowy partii komunistycznej

- Przedsiębiorstwo Upowszechniania Książki i Prasy „Ruch”
172. dyrektor
- Wojewódzka biblioteka Publiczna
173. dyrektor
- Szkoły ponadpodstawowe
174. dyrektorzy

Wykaz stanowisk wymagających rekomendacji KM, KMG, KG i KZ

Komitety miejskie

- urzędy miejskie
 1. v-ce prezydent miasta Biała Podlaska
 2. v-ce naczelnicy miast
 3. kierownicy wydziałów
- miejskie komendy ORMO
 4. komendanci
- miejskie komendy Straży Pożarnych
 5. komendanci
- oddziały (inspektoraty) NBP, BGŻ, Państwowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (z wyjątkiem wymagających akceptacji KW)
 6. dyrektorzy
- państwowe i spółdzielcze zakłady przemysłowe, budowlane, handlowe i usługowe (z wyjątkiem wymagających akceptacji KW)
 7. dyrektorzy, kierownicy i ich zastępcy (wg uznania KM)
- spółdzielnie Kółek Rolniczych
 8. prezesi i dyrektorzy
- placówki służby zdrowia (z wyjątkiem wymagających akceptacji KW)
 9. dyrektorzy i kierownicy
- zakłady wchodzące w skład kombinatów, samodzielnych oddziałów przedsiębiorstw wielozakładowych
 10. kierownicy
- miejskie zarządy ZBOWiD
 11. prezesi
- Miejskie zarządy organizacji młodzieżowych
 12. przewodniczący
- rady narodowe
 13. kandydaci na radnych z ramienia PZPR

Komitety miejsko-gminne, komitety gminne

- zarządy organizacji młodzieżowych i kobiecych
 1. przewodniczący
 2. sekretarze
- posterunki MO
 3. komendanci
- komendy OMO
 4. komendanci
- OSP
 5. komendanci
- banki spółdzielcze
 6. dyrektorzy
- zakłady i spółdzielnie przemysłowe, budowlane, komunalne, handlowe, usługowe (z wyjątkiem wymagających akceptacji KW)
 7. dyrektorzy, prezesi
- placówki służby zdrowia
 8. kierownicy
- urzędy miejsko-gminne, gminne
 9. sekretarze
- placówki weterynaryjne i służba rolna
 10. kierownicy
- spółdzielnie kółek rolniczych
 11. prezesi, dyrektorzy
- gminne spółdzielnie „SCh”
 12. prezesi
- gminne szkoły zbiorcze
 13. dyrektorzy
- ośrodki kultury
 14. dyrektorzy, kierownicy
- rady narodowe
 15. kandydaci na radnych z ramienia PZPR

Komitety zakładowe

- organizacje społeczno-polityczne w zakładzie
 1. przewodniczący, prezesi
- wydziały, oddziały produkcyjne i ważniejsze działy administracyjne
 2. kierownicy
- działy osobowe i socjalne
 3. kierownicy
- radiowęzły i gazety zakładowe

System nomenklaturowy partii komunistycznej

4. kierownicy, redaktorzy

Wykaz stanowisk, które wymagają uzgodnień i konsultacji w Komisji Porozumiewawczej Partii i Stronnictw Politycznych

1. Wojewódzka Rada Narodowa
 - przewodniczący
 - v-ce przewodniczący – 3
 - członkowie prezydium – 12
 - przewodniczący komisji – 8
2. Rada Wojewódzka Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego
 - przewodniczący
 - sekretarz

Źródło: APL O/R, KW PZPR w Białej Podlaskiej, sygn. 360, s. 2-35.

Резюме

Номенклатурная система коммунистической партии.

С советской бюрократией тесно связано понятие номенклатуры – коммунистической элиты, охватывающей лица, занимающие должности, требующие рекомендации партии. Она являлась монополитическим центром, где принимались решения, центром внутренне иерархизированным, начиная со столичной кадры, через провинциальную по местное руководство. Эта группа фактически монополизировала общественно-политическо-экономическую власть, не подлежала идущему снизу контролю и располагала многочисленными привилегиями, которые вытекали из ее позиции в структуре системы. Формально номенклатура являлась перечнем руководящих должностей в государстве, которые оставались в компетенции принимать решения партийными инстанциями.

Автор представляет советские источники номенклатуры во всех странах за „железном занавесом“, анализирует ее структуры, уровень формализации, способ функционирования, а также влияние на жизнь в действительности ПНР. Существенным добавлением является то, что, свои рассуждения автор базирует на официальных перечнях номенклатуры кадр-должностей, укомплектование которых требовало одобрения отдельных инстанций коммунистической партии.